

Yusuf Tuna ALEMDAR
Araştırmacı¹**HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ ENDEKSLERİNİN
ANLATTIKLARI, ANLATMADIKLARI VE TÜRKİYE’NİN
YERİ**

DEĞERLENDİRME NOTU

Hukukun üstünlüğü, çağdaş demokrasilerin temel kavramlarından biri olmasına rağmen, günümüzde en çok yanlış anlaşılan kavramlardan biridir. Çoğu zaman “iyi yasalar”, “adalet” ya da “yolsuzlukla mücadele” kavramlarıyla özdeşleştirilir; bazen de demokrasi veya kamu düzeniyle eş anlamlıymış gibi sunulur. Oysa hukukun üstünlüğünün özü, iktidarın keyfî kullanımını sınırlayan kurumsal mekanizmaların varlığıdır. Kavramın bu kadar sık tartışılmasının nedeni de yanlış eşitlemelerin artması ve hukukun üstünlüğünün giderek slogana dönüşmesidir.

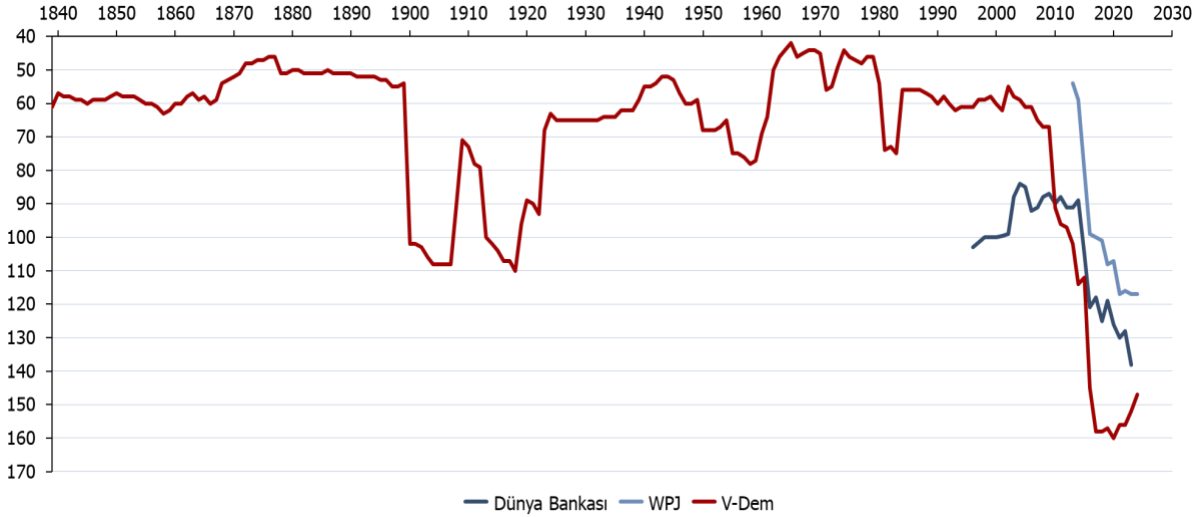
Peki, bu kavramı nasıl tartışıyoruz? Son yıllarda hukukun üstünlüğü daha çok uluslararası endeksler aracılığıyla gündeme gelmektedir. World Justice Project (WJP), Varieties of Democracy (V-Dem) ve Dünya Bankası gibi kuruluşların hazırladığı endeksler, hukukun üstünlüğünü farklı boyutlardan ölçmeye çalışır. WJP, vatandaşların günlük deneyimlerini de kapsayan sekiz boyut üzerinden değerlendirme yaparken; V-Dem, özellikle yargı bağımsızlığı ve anayasal denge gibi kurumsal göstergelere odaklanır. Dünya Bankası ise konuyu daha çok ekonomik yönetim ve yatırım ortamı perspektifinden ele alır. Bu endeksler yöntem ve kapsam açısından farklılık gösterse de, bir ülkenin hukukun üstünlüğü konusundaki gidişatını anlamak için kritik araçlar haline gelmiştir.

Bu tartışmanın Türkiye açısından neden bu kadar merkezi bir yere sahip olduğunu anlamak için ise endekslere bakmak yeterlidir. Şekil 1’de görüldüğü üzere Türkiye, V-Dem, Dünya Bankası ve WJP verilerinde uzun dönemli bir gerileme eğilimi sergilemektedir. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan

¹ Bu çalışmada ifade edilen bulgular, yorumlar, sonuçlar, öneriler ve görüşler tamamen yazarına aittir. TEPAV’ın resmi görüşü değildir. © TEPAV, aksi belirtilmedikçe her hakkı saklıdır.

modernleşme çabalarına rağmen, özellikle son on yılda hukukun üstünlüğü göstergelerindeki düşüş dikkat çekici bir boyuta ulaşmıştır. Bugün gelinen noktada Türkiye, bu endekslerde tarihinin en düşük seviyelerine inmiştir. Bu tablo, hukukun üstünlüğünü yalnızca teorik bir kavram olarak değil; doğrudan siyasal meşruiyet, toplumsal güven ve ekonomik istikrar açısından hayati bir mesele olarak ele almamızı gerektirmektedir.

Şekil 1. Türkiye’nin Hukukun Üstünlüğü Endekslerindeki uzun dönemli trendleri, 1836 – 2024

Kaynak: V-DEM, Dünya Bankası, WPJ, TEPAV Görselleştirmeleri

Hukukun Üstünlüğü Ne Değildir?

Peki, hukukun üstünlüğü ne değildir? Hukukun üstünlüğü kavramı çoğu zaman “iyi” ya da “doğru” yasalarla özdeşleştirilir. Oysa hukukun üstünlüğü, yasaların ahlâki sonuçlarından çok biçimsel nitelikleriyle ilgilidir. Marmor’un (2004) vurguladığı gibi, bu kavram adil sonuçların garantisi değil; öngörülebilirlik, kurallara bağlılık ve hukuki süreçlerin şeffaf biçimde işlemesi idealidir. Dolayısıyla hukukun üstünlüğünü “iyi hukuk” ile eşitlemek, kavramın özünü bulanıklaştırır.

Aynı şekilde, hukukun üstünlüğü devlet organlarının hiçbir takdir yetkisine sahip olmaması gerektiği anlamına da gelmez. Krygier’in (2016) ifade ettiği üzere, sorun takdir yetkisinin varlığı değil, bu yetkinin keyfî, denetimsiz ve sınırsız biçimde kullanılmasıdır. Takdir yetkisi, belirli sınırlar ve denetim mekanizmalarıyla çerçevelendiğinde hukukun üstünlüğüne aykırı değildir.

Hukukun üstünlüğünü yalnızca yasaların varlığına indirgemek de doğru değildir. Yasaların bulunması tek başına yeterli değildir; bu yasaların kamuya açık, erişilebilir, öngörülebilir ve eşit şekilde uygulanması gerekir. Lord Bingham (2007), bu noktada hukukun üstünlüğünün yalnızca biçimsel bir gereklilik olmadığını, bireylerin adalete ulaşabilmesi için uygulanabilir ve gerçekçi koşulların sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Ancak bu durum, hukukun üstünlüğünün yargıçların mutlak otoritesine dayalı bir yönetim tarzı olduğu anlamına da gelmez. Schauer (1991), kuralların hem aşırı kapsayıcı hem de eksik kapsayıcı olabileceğini belirterek hukukun üstünlüğünün yalnızca katı kurallar değil, aynı zamanda olay-temelli adalet arayışlarıyla dengelenmesi gerektiğini savunmuştur.

Bunun yanı sıra hukukun üstünlüğü, kamu düzeniyle eş anlamlı değildir. Suç oranlarının düşük olması veya toplumsal düzenin sağlanması, tek başına hukukun üstünlüğünün varlığını

göstermez. Asıl mesele, devlet otoritesinin keyfî şekilde kullanılmasının engellenmesidir (Stein, 2009). Yolsuzlukla mücadele de hukukun üstünlüğünün önemli bir bileşeni olsa da tek başına yeterli değildir. Hukukun üstünlüğü, eşitlik, temel hakların korunması, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi daha geniş bir çerçeveyi içerir (World Justice Project, 2024).

Bu noktada hukukun üstünlüğünün sıkça karıştırıldığı kavramları ayırt etmek de önemlidir. Bunların başında iyi yönetim (good governance) gelir. İyi yönetim şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık ve etkin kamu yönetimi gibi daha geniş bir çerçeveyi ifade eder. Hukukun üstünlüğü bu çerçevenin önemli bir unsuru olsa da, iyi yönetim kavramı siyasal temsil, kamu hizmetlerinin kalitesi ve politika yapım süreçlerini de kapsar.

Benzer bir karışıklık demokrasi ile de yaşanır. Demokrasi, halkın siyasal karar alma süreçlerine katılımını ve temsilini öne çıkarırken; hukukun üstünlüğü, bu kararların hangi kurumsal çerçevede alındığını ve iktidarın keyfiliğe karşı nasıl sınırlandığını sorgular. Bir ülke, seçimli demokrasiye sahip olabilir, ancak hukukun üstünlüğü zayıfsa iktidarın keyfî davranışlarını önleyecek mekanizmalar işlemeyebilir.

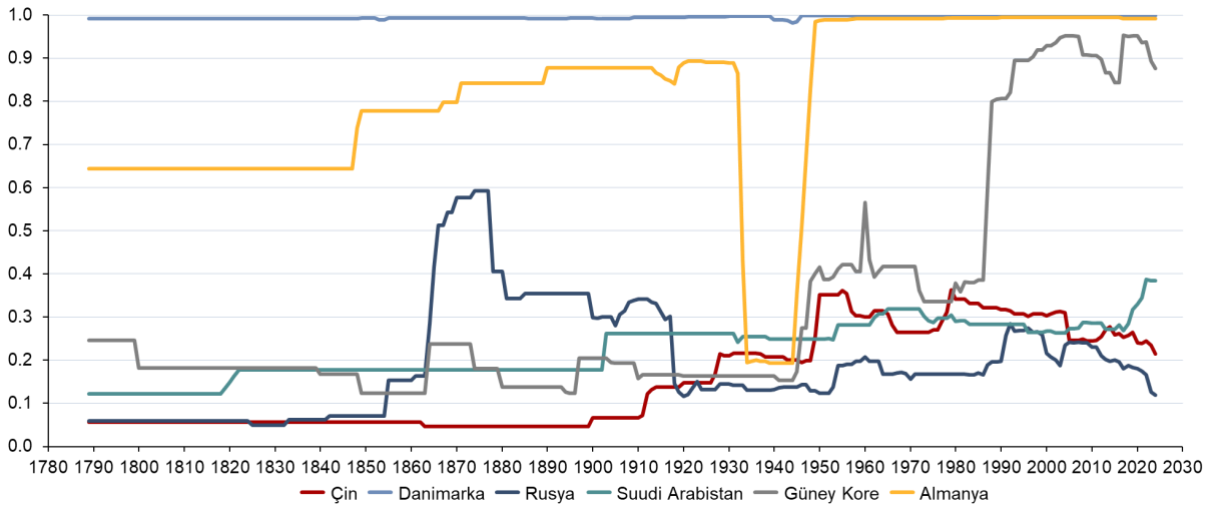
İnsan hakları da hukukun üstünlüğü ile yakın ilişkili ama ondan farklıdır. İnsan hakları, bireyin doğuştan sahip olduğu temel özgürlükleri güvence altına alırken hukukun üstünlüğü, bu hakların ihlal edilmemesini sağlayacak kurumsal yapıları tarif eder. Bu nedenle insan hakları “içerik”, hukukun üstünlüğü ise “çerçeve” işlevi görür.

Öte yandan liberal yönetim ve liberal demokrasi, hukukun üstünlüğünün ötesine geçen siyasal kategorilerdir. Liberal demokrasi yalnızca özgür ve adil seçimleri değil, aynı zamanda kuvvetler ayrılığını, çoğulculuğu ve temel hakların korunmasını içerir. Hukukun üstünlüğü liberal demokrasinin temel koşullarından biri olsa da, kavram yalnızca liberal demokrasilere özgü değildir. Otoriter veya hibrid rejimler de hukukun üstünlüğü mekanizmalarının bazılarını işletebilir; ancak bunlar genellikle sınırlı ve keyfî şekilde uygulanır.

Son olarak hukukun üstünlüğü, yönetim biçimleriyle de karıştırılmamalıdır. Monarşi, cumhuriyet veya başkanlık sistemi gibi yönetim biçimleri siyasal otoritenin nasıl dağıtıldığını gösterir. Hukukun üstünlüğü ise, bu rejim tiplerinden bağımsız olarak iktidarın keyfî kullanımını sınırlandıran ve kuralların bağlayıcılığını güvence altına alan evrensel bir normdur.

Bu kavramsal ayrımları daha somut hale getirmek için verilerden yararlanmak mümkündür. V-Dem'in Hukukun Üstünlüğü Endeksine bakıldığında (Şekil 2), Danimarka ve Almanya gibi ülkelerin uzun süredir yüksek ve istikrarlı bir seviyede kaldığı görülmektedir. Güney Kore, 1980'lerin sonlarından itibaren hızlı bir yükselişle hukukun üstünlüğünü kurumsallaştırırken Rusya ve Çin düşük seviyelerde kalmaya devam etmiş, Suudi Arabistan, sınırlı bir iyileşme göstermiş ancak bu ilerleme ülkenin alt sıralardaki konumunu değiştirmemiştir. Bu tablo, hukukun üstünlüğünün yalnızca kamu düzeniyle değil, kurumsal istikrar ve keyfiliğin sınırlandırılmasıyla ilgili olduğunu açıkça göstermektedir.

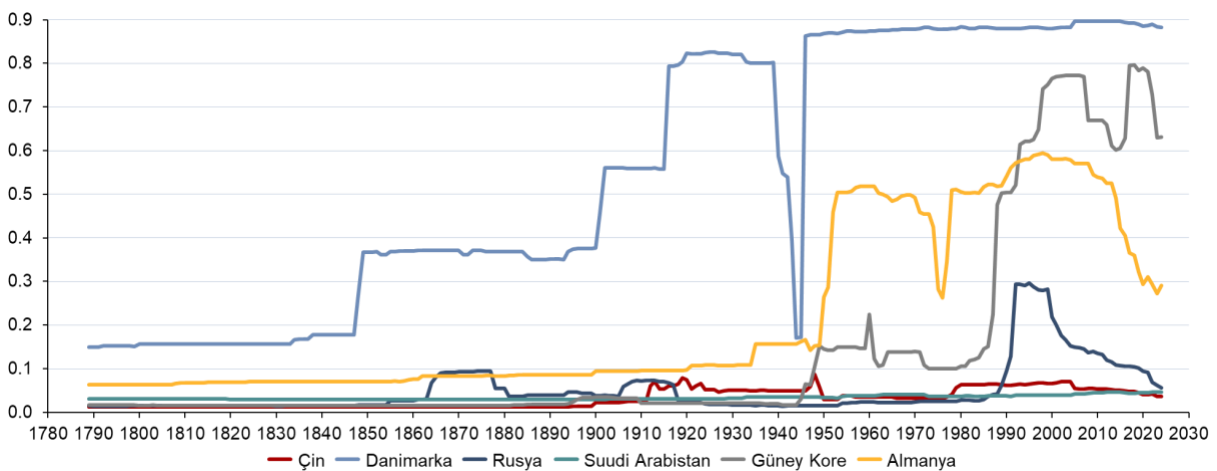
Şekil 2. Seçili Ülkelerde Hukukun Üstünlüğü Endeksi Skoru, 1789- 2024

Kaynak: V-DEM, TEPAV Görselleştirmeleri

Aynı ülkeler Liberal Demokrasi Endeksi (LDI) üzerinden değerlendirildiğinde (Şekil 3), farklı bir manzara ortaya çıkmaktadır. Danimarka en üst seviyede yer almakta, Güney Kore demokratikleşme süreciyle belirgin bir yükseliş göstermekte, Almanya ise hukukun üstünlüğü endeksinde oldukça yüksek skorlar almasına rağmen Liberal Demokrasi Endeksi'nde dönemsel düşüşler yaşamaktadır. Bu çelişki, bir ülkede hukukun üstünlüğünün güçlü olmasının tek başına liberal demokrasi anlamına gelmediğini göstermektedir. Kuralların uygulanabilirliği ve öngörülebilirliği sağlansa dahi, siyasal rekabetin, kuvvetler ayrılığının ve temel özgürlüklerin sınırlı olması halinde liberal demokrasi kriterleri yerine gelmez. Buna karşılık Çin ve Suudi Arabistan, hukukun üstünlüğü göstergelerinde bazı olumlu sonuçlar elde edebilseler de, Liberal Demokrasi Endeksi'nde kalıcı olarak düşük skorlar almaktadır. Bu durum, hukukun üstünlüğünün tek başına liberal demokrasi anlamına gelmediğini kanıtlamaktadır: Bir ülkede kuralların uygulanabilirliği ve öngörülebilirliği sağlanabilir; fakat siyasal rekabet, kuvvetler ayrılığı ve temel özgürlükler sınırlıysa liberal demokrasi kriterleri yerine gelmez.

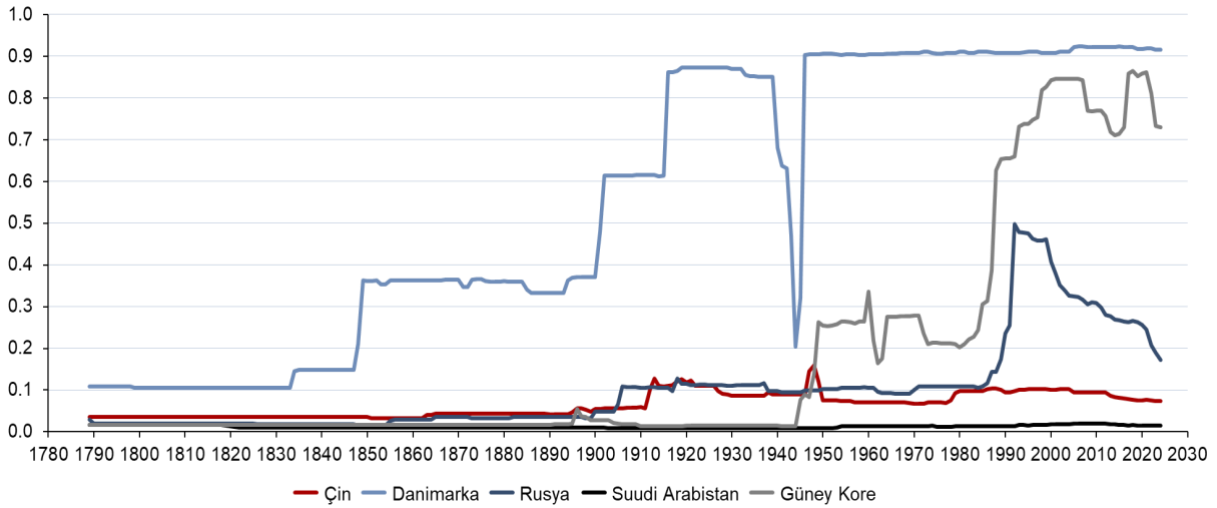
Şekil 3. Seçili ülkelerde Liberal Demokrasi Endeksi skoru, 1789 - 2024

Kaynak: V-DEM, TEPAV Görselleştirmeleri

Seçimli Demokrasi Endeksi (EDI) ise seçimlerin bütünlüğünü ve siyasal rekabeti ölçer. Burada özellikle Güney Kore'nin demokratik geçişten sonra yaşadığı keskin sıçrama dikkat çekmektedir (Şekil 4). Danimarka zaten yüksek değerlerini sürdürürken Rusya son yıllarda dramatik bir gerileme yaşamış; Çin ve Suudi Arabistan ise neredeyse tabanda kalmıştır. Bu tablo, seçim bütünlüğünün hukukun üstünlüğüyle bire bir örtüşmediğini, ancak demokratik konsolidasyonla birlikte ilerlediğinde hukukun üstünlüğünü pekiştirdiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 4. Seçili ülkelerde Seçimli Demokrasi Endeksi skorları, 1789- 2024

Kaynak: V-DEM, TEPAV Görselleştirmeleri

Not: Almanya V-DEM veri tabanında Seçimli Demokrasi Endeks hesaplamasına belirli bir tarihten sonra dahil edilmediği için bu endeks özelinde karşılaştırmaya alınmamıştır.

Üç endeks birlikte değerlendirildiğinde kavramsal ayrımların istatistiksel verilerle desteklendiği görülmektedir. Hukukun üstünlüğü, demokrasi ya da liberal yönetimle özdeşleştirilemez. Çin ve Suudi Arabistan örneklerinde görüldüğü gibi, hukukun üstünlüğünde belirli alanlarda görece yüksek performans sergilenebilir; ancak siyasal özgürlükler ve rekabet eksikse Liberal Demokrasi Endeks skoru ve Seçimli Demokrasi Endeks skorları düşük kalır. Güney Kore örneği, demokratikleşmenin hukukun üstünlüğüyle nasıl birlikte güçlenebildiğini gösterirken Almanya ve Danimarka gibi ülkeler bu normların kurumsal istikrarla sürdürülebileceğini kanıtlamaktadır.

Hukukun Üstünlüğü Nedir?

Hukukun üstünlüğü, modern siyasal düzenin en temel ilkelerinden biridir ve özünde devlet otoritesinin keyfi kullanımını sınırlayan kurumsal bir çerçeveyi ifade eder (Krygier, 2016). Bu ilke, yalnızca yasaların varlığını değil, aynı zamanda bu yasaların herkes için bağlayıcı olmasını, öngörülebilir ve adil biçimde uygulanmasını zorunlu kılar.

Lord Bingham (2007), hukukun üstünlüğünü sekiz ilke üzerinden somutlaştırır. Yasaların erişilebilir ve anlaşılır olması, öngörülebilirlik ve eşitlik ilkelerinin gözetilmesi, temel hakların korunması, keyfi yönetimin engellenmesi, adalete makul sürede ve uygun maliyetle erişim, devletin uluslararası yükümlülüklerine bağlılığı, bağımsız ve tarafsız mahkemelerin varlığı ve hukukun tüm kişi ve kurumlar için bağlayıcı olması bu çerçevenin temel taşlarını oluşturur. Bu ilkeler, hukukun üstünlüğünü soyut bir prensip olmaktan çıkarıp, pratikte değerlendirilebilir kriterlere dönüştürür.

Literatürde sıkça tartışılan “ince” (thin) ve “kalın” (thick) teori ayrımı da burada önem kazanır. İnce teori, hukukun üstünlüğünü daha çok biçimsel ve prosedürel koşullarla sınırlandırarak kuralların varlığına ve uygulanışına odaklanır. Buna karşılık kalın teori, biçimsel niteliklerin yanında adalet, eşitlik ve insan hakları gibi normatif değerleri de hukukun üstünlüğünün ayrılmaz bir parçası olarak görür (Thomas, 2010; Bingham, 2007). Bu ayrım, kavramın hem farklı siyasal rejimlerdeki işleyişini hem de demokrasilerde kazandığı ek anlamları kavramak açısından aydınlatıcıdır.

Sonuç olarak hukukun üstünlüğü, yalnızca hukuki bir ilke değil, aynı zamanda toplumsal güveni ve siyasal meşruiyeti güçlendiren kurumsal bir çerçevedir. İktidarın keyfî kullanımını sınırlaması sayesinde bireylerin haklarını korur, devlet ile toplum arasındaki ilişkiyi öngörülebilir bir zemine oturtur ve siyasal düzenin istikrarını destekler.

Endeksler Ne Ölçüyor Ne Ölçmüyor?

Hukukun üstünlüğüne dair tartışmalarda en çok başvurulan araçlardan biri uluslararası endekslerdir. Bu endeksler, kavramın farklı boyutlarını ölçmeye çalışır; ancak aslında her biri belirli bir bakış açısını yansıtır. Dolayısıyla endeksler mutlak hakikatler değil, kavramsal soyutlamaları somutlaştırmaya çalışan analitik araçlardır.

Endekslerin temel mantığı, karmaşık bir kavramı ölçülebilir göstergelere dönüştürmektir. Hukukun üstünlüğü, doğası gereği çok boyutlu bir olgudur: Kurumsal tasarım, yargının bağımsızlığı, vatandaşların günlük deneyimleri ve ekonomik yönetim gibi farklı katmanları vardır. Endeksler bu boyutlardan yalnızca bazılarını kapsar; bu nedenle farklı endeksler aynı ülke için birbirinden oldukça farklı sonuçlar verebilir.

Örneğin World Justice Project (WJP), hukukun üstünlüğünü sekiz alt kırılımda inceler. Bunlar sırasıyla; kamu gücünün sınırlandırılması, yolsuzluğun yokluğu, açık hükümet, temel haklar, düzen ve güvenlik, düzenleyici uygulama, sivil adalet ve ceza adaleti olarak kategorize edilmiştir. Bu endeksin özgün yanı, sadece uzman değerlendirmelerine değil, kamuoyu anketleri aracılığıyla bireylerin günlük deneyimlerine de yer vermesidir. WJP, her ülkede ortalama 1.000 hane ile yapılan anketler ve hukukçular, akademisyenler, yargı mensupları gibi uzmanlardan alınan değerlendirmeler üzerinden hesaplanır. Böylece hukukun üstünlüğünün soyut kurumsal yönü ile vatandaşın günlük hayatında karşılaştığı somut pratikler bir araya gelir.

Varieties of Democracy (V-Dem) endeksleri ise hukukun üstünlüğünü daha çok kurumsal işleyiş üzerinden değerlendirir. Yargı bağımsızlığı, kuvvetler ayrılığı ve anayasal denge bu ölçümlerin merkezindedir. V-Dem, dünyanın dört bir yanındaki binlerce akademisyen ve uzman kodlayıcıdan gelen verilerle çalışır; her bir gösterge için birden fazla bağımsız kodlayıcının değerlendirmeleri istatistiksel yöntemlerle birleştirilir. Bu yaklaşım hem öznelliği azaltmayı hem de ülkeler arası karşılaştırılabilirliği sağlamayı hedefler. V-Dem’in en önemli katkısı, geniş uzman ağı sayesinde uzun dönemli ve karşılaştırmalı veri sunabilmesidir (Lührmann & Lindberg, 2019). Bu özellik, ülkelerin tarihsel süreçlerde hukukun üstünlüğü performanslarını takip etmeye imkân verir.

Buna karşılık Dünya Bankası Yönetişim Göstergeleri (WGI) içindeki “Rule of Law” ölçütü daha çok ekonomik yönetimle bağlantılıdır. WGI, firmalardan ve hanelerden toplanan anketler, uzman raporları ve uluslararası kuruluşların değerlendirmeleri gibi 30’dan fazla farklı kaynaktan gelen verileri birleştirerek endeks oluşturur. Mülkiyet haklarının korunması, sözleşmelerin uygulanabilirliği, suç ve şiddet riskleri gibi unsurlar endeksin merkezindedir.

(Santiso, 2003). Dolayısıyla WGI, hukukun üstünlüğünü yatırım ortamı ve ekonomik istikrarla ilişkilendiren bir perspektif sunar.

Bu örnekler, endekslerin aslında tek bir gerçeği değil, farklı boyutlara odaklanan bakış açılarını yansıttığını ortaya koyar. Kimi endeks daha çok kurumsal işleyişi, kimi vatandaş algısını, kimi ise ekonomik istikrarı öne çıkarır. Bu nedenle aynı ülkenin farklı endekslerde birbirinden farklı skorlar alması şaşırtıcı değildir. Asıl değerli olan, bu endeksleri tek başına mutlak gerçekler olarak değil, eğilimleri ve karşılaştırmaları anlamamıza yardımcı olan analitik araçlar olarak kullanmaktır.

Türkiye İçin Neden Önemli?

Türkiye’de hukukun üstünlüğü tartışması, köklü bir tarihsel arka plana sahiptir. Osmanlı döneminde Tanzimat ve Islahat reformlarıyla başlayan kodifikasyon süreci, özellikle Fransız hukukundan alınan düzenlemelerle modernleşme yönünde ilerlemiştir (Bertram, 1909). Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren de hukuk devleti idealine yönelik adımlar atılmış, özellikle 1961 Anayasası ile anayasal yargı kurumsallaştırılmıştır (Rumpf, 1994). Ancak bu çabalar, askeri darbeler ve yoğun siyasal müdahaleler nedeniyle istikrarlı bir şekilde sürdürülememiştir.

1999–2005 yılları arasında Avrupa Birliği’ne üyelik süreci, hukukun üstünlüğünde belirli bir ilerleme yaratmış; ancak bu ilerleme kalıcı olmamıştır. Meltem Müftüler-Baç’ın (2015) ifade ettiği gibi, AB süreci demokratikleşmeyi teşvik ederken aynı zamanda Türkiye’deki sekülerdindar ayrışmasını keskinleştirmiş ve adeta bir “Pandora’nın kutusu”nu açmıştır. 2010’lu yıllardan itibaren anayasal mühendislik yoluyla yürütme erkinin giderek yoğunlaşması, literatürde “abusive constitutionalism” kavramıyla tanımlanmıştır (Gümrükçü, 2024). Özellikle 2010 referandumu ve 2017’de başkanlık sistemine geçiş, yürütme gücünün merkezileşmesini hızlandırmıştır.

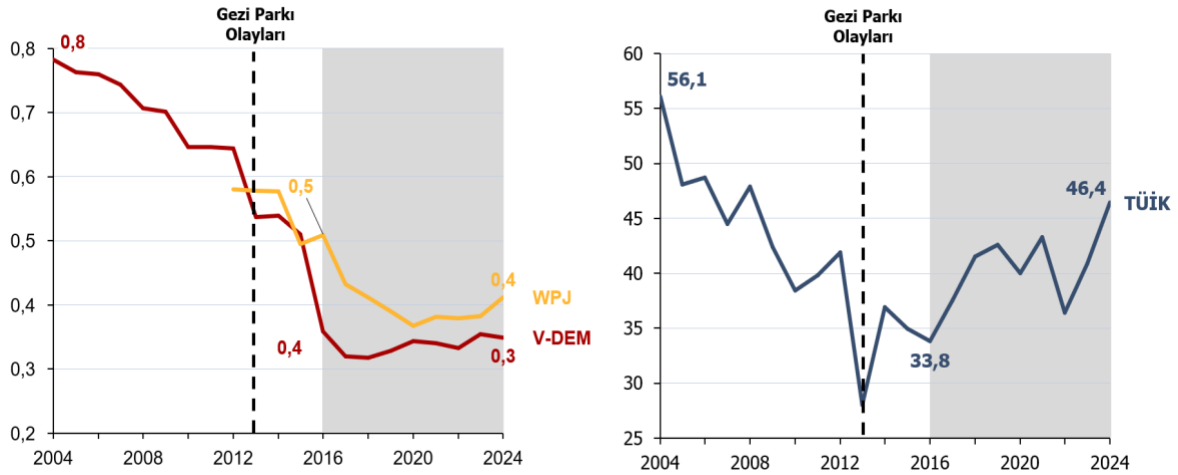
Bu süreç, yargıya olan güvenin erozyonuna da yol açmıştır. OECD verilerine göre, 2007’de %67 olan adalet sistemine güven 2021’de %33’e gerilemiştir (Cunedioğlu, 2025). Ergenekon ve Balyoz davaları gibi örneklerde adil yargılanma hakkına dair ciddi ihlaller, hukukun kitaplarda mevcut olmasına rağmen uygulamada keyfîlik algısını pekiştirmiştir.

Bu tarihsel arka plan, uluslararası endekslerdeki eğilimlerle de doğrulanmaktadır. V-Dem, Dünya Bankası ve World Justice Project verileri, Türkiye’nin hukukun üstünlüğü sıralamalarında uzun vadeli bir gerileme yaşadığını göstermektedir (Şekil 1). 19. yüzyılın sonlarında başlayan dalgalanmalar Cumhuriyet dönemi boyunca darbeler ve siyasal krizlerle tekrar etmiş, özellikle 2010 sonrasında ise sert bir düşüş kaydedilmiştir. Bu tablo, hukukun üstünlüğünün yalnızca hukuki normların varlığıyla değil, onların uygulanabilirliğiyle de ilgili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Her ne kadar üç farklı endeksin skorlarını doğrudan bir arada sunmak istatistiksel açıdan ideal olmasa da, 1836’dan günümüze Osmanlı ve Türkiye’nin hukukun üstünlüğü serüvenini yansıtan Şekil 1, trendleri kavramak açısından güçlü bir gösterge niteliği taşımaktadır. Dahası, farklı kurumlar tarafından ve farklı metodolojilerle hazırlanan endekslerin tamamında benzer biçimde negatif bir seyrin gözlemlenmesi, bu göstergelerin güvenilirliğini tartışmaktan ziyade, Türkiye’nin neden bu denli olumsuz bir durumda bulunduğunu sorgulamayı zorunlu kılmaktadır.

Kamu algısı verileri, hukukun üstünlüğü tartışmasının toplumdaki yansımalarını görmemiz açısından tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. TÜİK’in Yaşam Memnuniyeti Anketi’ne göre, “yasaların herkese adil ve tarafsız uygulanmasından duyulan memnuniyet” oranı 2004’te %56 iken 2013’te %28’e kadar düşmüş, sonrasında ise kısmi toparlanmalarla 2024 itibarıyla %46 seviyesine çıkmıştır (Şekil 6). Ancak uluslararası endeksler bu tabloyu farklı biçimde

yansıtmaktadır. V-Dem’in ve WJP’nin göstergeleri aynı dönemde herhangi bir toparlanma göstermemekte, aksine sürekli bir gerilemeye işaret etmektedir (Şekil 6). Buradaki farkın nedeni, ölçümün doğasından kaynaklanmaktadır. TÜİK verisi bireylerin kendi deneyim ve algılarına dayanırken V-Dem ve WJP yalnızca vatandaş görüşlerini değil, aynı zamanda uzman değerlendirmelerini de içermekte ve hukukun tarafsızlığını daha derinlemesine, çok boyutlu bir endeksleme yoluyla ölçmektedir. Dolayısıyla vatandaşlar gündelik pratiklere bakarak kısmi iyileşmeler algımlarken uzman ve kurumsal temelli ölçümler devletin yapısal işleyişindeki sorunları ve kurumsal erozyonu daha iyi ortaya koymakta, bu nedenle uzun vadeli trendler daha olumsuz seyretmektedir.

Şekil 6. Kamuoyunda hukukun tarafsızlığına dair algı, 2004 -2024

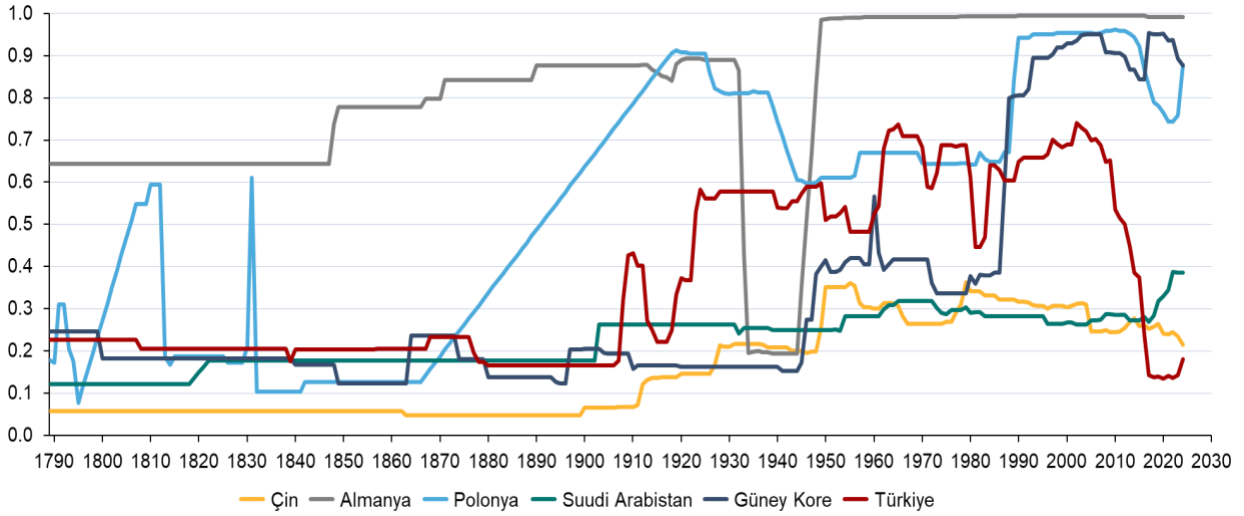

Kaynak: TÜİK, TEPAV Görselleştirmeleri

Not: TÜİK verisi memnuniyet oranlarını (%) gösterirken, V-Dem ve WJP endeks skorları 0–1 aralığında hesaplanmaktadır. Bu nedenle mutlak değerler karşılaştırılamaz, ancak trendler üzerinden değerlendirme yapılabilir.

Uluslararası karşılaştırmalar ise Türkiye’nin benzer gelişmekte olan ülkelere göre ayrıştığını ortaya koyar. Hukukun üstünlüğü endeksinde Polonya, Güney Kore ve Almanya gibi ülkeler yükseliş ya da istikrar sergilerken Türkiye 2000’lerin ortasından itibaren keskin bir düşüş yaşamıştır (Şekil 6). Bu fark, demokratik konsolidasyonun ve kurumsal istikrarın hukukun üstünlüğünü pekiştirmedeki önemini açıkça göstermektedir.

Şekil 7. Türkiye’nin diğer seçili ülkelerle Hukukun Üstünlüğü Endeksi skorları karşılaştırması, 1789- 2024

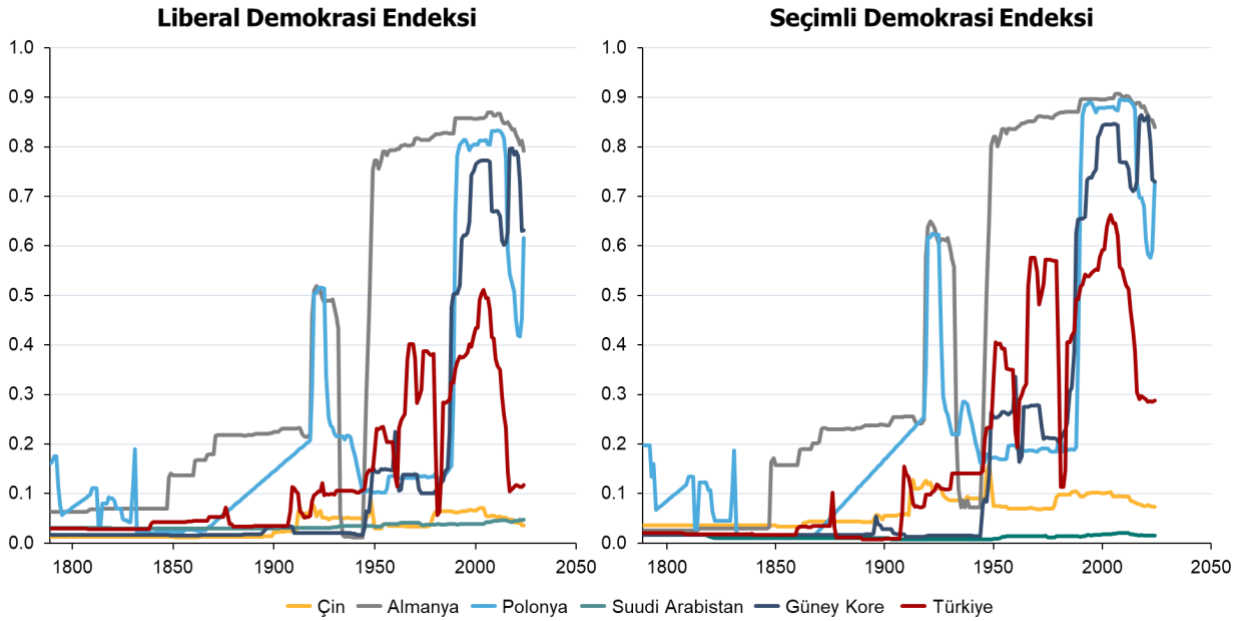

Kaynak: V-DEM, TEPAV Görselleştirmeleri

Daha çarpıcı olan ise, Türkiye’nin Liberal Demokrasi Endeksi (LDI) ve Seçimli Demokrasi Endeksi (EDI) skorlarıyla karşılaştırıldığında ortaya çıkan tablodur (Şekil 7). Almanya ve Danimarka gibi ülkeler hem hukukun üstünlüğünde hem de demokrasi göstergelerinde üst sıralarda yer alırken Türkiye son yıllarda her iki endekste de ciddi gerileme kaydetmiştir. Bu durum, hukukun üstünlüğü ile demokratik standartlar arasındaki bağın Türkiye bağlamında zayıfladığını, seçimli demokrasinin varlığına rağmen keyfîlik algısının arttığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye için hukukun üstünlüğü yalnızca soyut bir hukuk ilkesi değildir. Toplumsal güvenin aşınması, yargıya duyulan güvenin %67’den %33’e düşmesi, uluslararası endekslerdeki sert gerileme ve vatandaşların adalet algısındaki erozyon, hukukun üstünlüğünün ekonomik istikrar ve siyasal meşruiyet açısından hayati olduğunu göstermektedir. Türkiye’nin geleceği, bu göstergelerdeki kırılganlığın giderilmesine ve hukukun üstünlüğünün yeniden inşa edilmesine bağlıdır.

Şekil 8. Türkiye’nin diğer seçili ülkelerle Liberal Demokrasi Endeks ve Seçimli Demokrasi Endeks skorları karşılaştırması, 1789- 2024

Kaynak: V-DEM, TEPAV Görselleştirmeleri

Sonuç

Hukukun üstünlüğü, çağdaş demokrasilerin ve istikrarlı siyasal düzenler için temel bir ilkedir. Ancak kavram çoğu zaman yanlış anlaşılmakta ve yalnızca “iyi hukuk”, “kamu düzeni” ya da “yolsuzlukla mücadele” gibi dar bir çerçevede ele alınmaktadır. Oysa hukukun üstünlüğü, devlet yetkisinin keyfî kullanımını sınırlayan, bireylerin haklarını güvence altına alan ve toplumsal ilişkileri öngörülebilir kılan kurumsal mekanizmaları ifade eder.

Bu çalışmada ele alınan endeksler – WJP’nin çok boyutlu ölçümleri, V-Dem’in tarihsel karşılaştırmaları ve Dünya Bankası’nın ekonomik yönetim göstergeleri – hukukun üstünlüğünü farklı açılardan değerlendirmektedir. Her birinin metodolojik sınırlamaları olsa da, ortak tespit, Türkiye’de hukukun üstünlüğünün son yıllarda gerilediğidir. Yargıya duyulan güvenin 2007’de %67’den 2021’de %33’e düşmesi, uluslararası endekslerde Türkiye’nin alt sıralara gerilemesi ve toplumsal güven düzeyinin dünya ortalamasının gerisinde kalması bu tespiti doğrulamaktadır.

Bugün Türkiye, hukukun üstünlüğü açısından tarihinin en kırılgan dönemlerinden birini yaşamaktadır. Yasaların kitaplarda varlığı ile uygulamadaki pratikler arasındaki fark, bireylerin adalet algısını zedelemenin yanı sıra ekonomik istikrarı, toplumsal uyumu ve siyasal meşruiyeti de tehdit etmektedir. Bu nedenle tartışılması gereken konu, endekslerin geçerliliği değil, Türkiye’nin neden bu kadar olumsuz bir tabloyla karşı karşıya olduğudur

Hukukun üstünlüğünün yeniden inşası, Türkiye’nin geleceği açısından kritik önemdedir. Bu, yalnızca yargıdaki teknik iyileştirmelerle değil; denge-denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, yolsuzlukla mücadelede kararlılık, toplumsal güvenin yeniden tesisi ve uluslararası normlarla uyum sürecinin canlandırılmasıyla mümkündür. Ancak bu adımlar sayesinde hukukun üstünlüğü soyut bir ideal olmaktan çıkıp günlük yaşamı dönüştüren ve Türkiye’nin ekonomik, toplumsal ve siyasal geleceğini güvence altına alan somut bir gerçeklik haline gelebilir.

Kaynakça

- Bertram, A. (1909). Notes on the Ottoman reforms. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 41(1), 113–129.
- Bingham, T. (2007). The rule of law. *Cambridge Law Journal*, 66(1), 67–85.
<https://doi.org/10.1017/S0008197307000037>
- Coppedge, M., Gerring, J., Knutsen, C. H., Lindberg, S. I., Teorell, J., Altman, D., ... Ziblatt, D. (2024). *Varieties of Democracy (V-Dem) [Dataset]*. V-Dem Institute. <https://www.v-dem.net>
- Cunedioğlu, H. (2025). Türkiye’de adalet sistemine güvenin dönüşümü. *TEPAV Politika Notu*.
- Gümrükçü, S. B. (2024). Rule of law backsliding and abusive constitutionalism in Turkey. *Turkish Studies*, 25(2), 145–168. <https://doi.org/10.1080/14683849.2024.000000>
- Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2023). *Worldwide Governance Indicators (WGI), 1996–2022 [Dataset]*. World Bank. <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>
- Krygier, M. (2016). The rule of law: Pasts, presents, and two possible futures. *Annual Review of Law and Social Science*, 12, 199–229. <https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-110615-084534>
- Lührmann, A., & Lindberg, S. I. (2019). A third wave of autocratization is here: What is new about it? *Democratization*, 26(7), 1095–1113.
<https://doi.org/10.1080/13510347.2019.1582029>
- Marmor, A. (2004). *Law in the age of pluralism*. Oxford University Press.
- Müftüler-Baç, M. (2015). Turkey’s political reforms and the impact of the European Union. *South European Society and Politics*, 20(1), 71–85.
<https://doi.org/10.1080/13608746.2014.979763>
- OECD. (2022). *Government at a Glance 2021: Trust in justice system [Dataset]*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/gov_glance-2021-en
- Santiso, C. (2003). The political economy of the World Bank’s rule of law indicators. *European Journal of Development Research*, 15(1), 85–108.
- Schauer, F. (1991). *Playing by the rules: A philosophical examination of rule-based decision-making in law and in life*. Oxford University Press.
- Stein, P. (2009). *Legal evolution: The story of an idea*. Cambridge University Press.
- Tamanaha, B. Z. (2004). *On the rule of law: History, politics, theory*. Cambridge University Press.
- Thomas, C. (2010). *The rule of law in action*. Oxford University Press.
- Transparency International. (2024). *Corruption perceptions index 2024 [Dataset]*. Transparency International. <https://www.transparency.org>
- World Justice Project. (2024). *WJP Rule of Law Index 2024 [Dataset]*. World Justice Project.
<https://worldjusticeproject.org>